

УДК 371.13:37.015.2

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГА

Марія Швед

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Досліджено тенденції розвитку вітчизняної та зарубіжної педагогічної освіти, проаналізовано головні нормативні документи про професійну підготовку педагога, акцентовано на значенні розвитку інноваційної культури майбутнього педагога, визначено концептуальні напрями розвитку професійної підготовки педагога в антропологічному вимірі, виокремлено найсуттєвіші антропологічні підходи до педагогічної освіти.

Ключові слова: педагогічна освіта, антропологічний вимір, професіоналізм, компетентний, інноваційна культура.

Реформа освіти, яку переживає наше суспільство в новому тисячолітті, потребує пошуку принципово нових теоретичних обґрунтувань, розробки психолого-педагогічного забезпечення інноваційних процесів у професійній підготовці, які на сучасному етапі стають дедалі актуальнішими.

Сьогодні простежується тенденція взаємозв'язку потреб суспільства і підвищення якості людського чинника (людського капіталу), що виявляються у трактуванні таких понять, як здоров'я, природні здібності та задатки, освіта, компетентність, професіоналізм і мобільність. Вирішення соціальних і економічних проблем суспільства залежатиме від забезпечення максимальної реалізації здібностей кожної людини як суб'єкта діяльності. У цьому контексті зростає актуальність прогностичних досліджень, спрямованих на визначення головних пріоритетів професійної підготовки вчителя через призму антропологічного підходу.

Ми ставили за мету визначити концептуальні напрями й головні тенденції розвитку професійної освіти педагога в антропологічному вимірі у світлі реформування педагогічної освіти України.

Насамперед проаналізуємо головні нормативні документи про педагогічну освіту, охарактеризуємо пріоритетні тенденції розвитку зарубіжної педагогічної освіти, виокремимо антропологічні підходи до професійної підготовки педагогів у сучасних педагогічних дослідженнях.

Концептуальні напрями педагогічної освіти. В якому напрямі розвиватиметься наша педагогічна освіта? Відповідь на це запитання цікавить як педагогів-теоретиків, так і широку педагогічну громадськість.

Незважаючи на різні прогнози, більшість фахівців визначають, що наша освіта повинна розвиватися шляхом входження в європейський освітній простір. Це дасть змогу використовувати позитивний західний досвід і водночас стимулювати процеси, які важливі для розвитку української освіти. Зберігаючи власні традиції, розвиваючи теоретичні й експериментальні основи, вітчизняна педагогіка водночас є відкритою до традиційного й інноваційного педагогічного досвіду різних країн.

Тенденції до глобалізації суспільного розвитку, які простежуємо сьогодні, зумовлюють перехід людства до науково-інформаційних технологій, які базуються на інтелектуальному потенціалі нації й визначаються рівнем людського розвитку. Отже, суспільство дедалі частіше зосереджує свою увагу на людині. Індивідуальний розвиток людини є, з одного боку, головним показником прогресу, а з іншого – головною передумовою подальшого розвитку суспільства. Тому найпріоритетніші сфери людської діяльності у XXI столітті – це наука як сфера, що продукує нові знання, і освіта як сфера, що олюднює знання і забезпечує індивідуальний розвиток людини.

На підставі аналізу нормативних документів та сучасних наукових публікацій [5, с. 2] виявили такі головні тенденції професійної підготовки педагогів:

- побудова педагогічної освіти в контексті вимог і можливостей нового тисячоліття, модернізація й осучаснення всіх її компонентів;
- усвідомлення людиною своєї найвищої цінності та свого місця в глобалізованому світі, а також своєї частки відповідальності за зміни, що відбуваються в ньому;
- формування культури особи педагога – професійної, національної (відповідно до національних традицій), духовної тощо;
- забезпечення високої функціональності людини в умовах, коли знання і технології змінюються набагато швидше, ніж можливості їх засвоєння людиною (пошук шляхів раціонального співвідношення між інтенсивним розвитком знань, нових ідей, високих технологій і здатністю людини їх творчо засвоїти);
- вироблення в людини здатності до свідомого й ефективного функціонування в постмодерністичному, полікультурному, інформаційному середовищі.

Отже, система освіти має творитися для людини, функціонувати і розвиватися в її інтересах, слугувати повноцінному розвитку особистості. З огляду на це важливе значення має аналіз системи сучасної педагогічної освіти з погляду антропологічного підходу як методологічного інструментарію для вирішення педагогічних проблем освіти, який дає можливість вивчати учня як людину і вчителя як людину.

Антропологічний підхід до підготовки майбутнього вчителя дає змогу проаналізувати головний імператив епохи: людина як біосоціальна істота не може взаємодіяти з природою та суспільством поза певними нормами, цінностями, традицією і культурою. На думку С. Русової, “учитель мусить знати увесь генетичний процес розвитку громадянства, себто антропологію – історію розвитку людей... Кожен педагог мусить мати філософічне розуміння життя, і свого власного, і громадянського, народного, філософічне розуміння моралі”.

У сучасному суспільстві, яке постійно зазнає змін, зростання ролі освіти призвело до витіснення концепції “освіта на все життя” концепцією “освіта впродовж життя”, яка відображена в програмі ЮНЕСКО “Освіта для XXI століття”. Нова концепція має чітку орієнтацію на потреби і запити особистості й суспільства. У цьому контексті важлива думка С. Сисоевої про те, що педагогічна освіта з’єднує всі рівні та ступені навчання і належить до системи складних, інколи дуже жорстких соціально-економічних, політичних і культурних відносин. “Тому перед педагогом постає складне завдання: відповідати потребам і запитам особистості й суспільства, бути конкурентноспроможним на ринку освітніх послуг і водночас виконувати свою місію сіяча розумного, доброго, вічного” [9, с. 16].

Отже, на всіх рівнях професійної підготовки необхідно створювати умови для розвитку інтелекту і творчих здібностей особистості, підготовки її до життя у відкритому суспільстві, самостійної взаємодії з динамічним світом професійної діяльності.

Особливості зарубіжного досвіду. Аналіз зарубіжних досягнень у галузі професійної підготовки педагога виявив, що світова педагогічна школа перебуває на шляху демократизації та гуманізації освіти. У цього багатоаспектного і багатопроблемного процесу є загальні риси, незважаючи на особливі соціальні, політичні, екологічні, економічні, етнічні умови у різних регіонах і країнах світу. Це детально досліджують вітчизняні і закордонні науковці: В. А. Бордовський, Б. Л. Вульфсон, А. Н. Джуринский, Т. С. Кошманова, А. П. Ліф’єров, З. А. Малькова, В. Я. Пилиповський, Л. П. Пуховська та ін.

У світовій педагогіці домінують тенденції розробки моделей ідеального вчителя і його підготовки. Наприклад, японський педагог Томомучі Кіучі пропонує модель учителя, що має, на його думку, такі суттєві ознаки і якості: здатність одночасно навчати і виховувати, міцна педагогічно-теоретична освіта, висока культура й усвідомлення цінності виховання, свобода і відповідальність, приналежність до інтелектуальної еліти [3, с. 35].

Іншою важливою моделлю, що відображає проблему нашого дослідження, є модель підготовки учителя, яку запропонував В. А. Сластьонін. Вона ґрунтується на підході, який дає змогу формувати

цілісну особистість учителя. За цією моделлю сучасний педагог повинен здобути початкову економічну освіту, володіти комп'ютерною грамотою, високою культурою, мати добрі знання іноземної мови, бути ініціативною і відповідальною людиною, мати потребу в постійному збагаченні та оновленні знань, бути здатним до інноваційної діяльності. Майбутній учитель повинен бути відкритий до змін і водночас толерантним до існуючої організації навчання. Ідеальний учитель, на думку В. А. Сластьоніна, повинен володіти високими моральними якостями, культурою мислення, бути в гармонії з професійними знаннями і здібностями. [3, с. 3]. Однак, як виявив аналіз, між ідеальними моделями і фактичною підготовкою педагогів є суттєва відмінність.

Розгляд проблем педагогічної освіти західноєвропейського освітнього простору в антропологічному вимірі дав змогу виділити низку загальних особливостей, які можна вважати спільними для розвинутих європейських країн. Про це свідчать нормативні освітні документи, а також сучасні наукові публікації. Насамперед – це особлива увага до процесу становлення і розвитку ідей педагогічної антропології, які постійно поширюються в освітній і культурній площині. Оскільки суспільство стає людиноцентричним, пошуки педагогів спрямовані на формування нових вимог до підготовки вчителя-європейця, який готовий працювати у глобалізованому, полікультурному суспільстві, усвідомлювати розуміння людини як найвищої цінності, бути толерантними, відкритими до змін та інновацій [7, с. 254].

З цього приводу Лімська декларація “Про академічну свободу і автономію вищих навчальних закладів”, прийнята 68-ю Генеральною асамблеєю Всесвітньої університетської служби, взявши до уваги велику кількість міжнародних стандартів у сфері прав людини, прийнятих ООН, стверджує: “Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особистості та почуття її гідності і повинна зміцнювати повагу до прав людини, основних свобод і миру. Освіта повинна давати змогу усім людям брати активну участь у побудові вільного і рівноправного суспільства, сприяти розумінню, терпимості і дружби між усіма націями і усіма расовими, етнічними і релігійними групами” [6].

Підсумки багаторічних педагогічних досліджень, пов'язаних з підготовкою педагога-європейця, відображені у рекомендаціях Ради Європи і сформульовані у п'яти ключових положеннях, рівень оволодіння якими є критерієм якості здобутої освіти.

Компетенції як важливий чинник професійної підготовки педагога. Розглядаючи сучасну систему професійної підготовки у світлі останніх реформ, дійшли висновку, що практична підготовка майбутнього педагога повинна базуватись на концепції гармонійного розвитку людини як

цілеспрямованої біопсихосоціальної системи, продукту соціалізації, суб'єкта професійної діяльності й товару на ринку освітніх послуг.

Отже, підготовка випускників повинна бути спрямована насамперед на формування узагальнених способів навчальної діяльності (загальних навчальних умінь і навиків), конкретних (спеціальних) способів навчальної діяльності з окремих предметів, узагальнених способів пізнання, комунікативної, практичної та творчої діяльності, якими повинні володіти школярі у процесі вивчення певної освітньої галузі, навчального предмета, тобто володіти певними компетенціями.

У науковому вжитку трапляються поняття “компетенція”, “компетентний”, “компетентність”. Розкриваючи проблему нашого дослідження, спробуємо дати їх тлумачення.

Компетенція (лат. *competentia*, від *competo* – взаємно прагну; відповідаю, підходжу) – коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи; коло питань, в яких певна особа має певні повноваження, знання, досвід [8, с. 345]. **Компетентність** – поінформованість, обізнаність, авторитетність [8, с. 345]. **Компетентний** (лат. *competentis*) – належний, відповідний. 1. Досвідчений у певній галузі, якомусь питанні. 2. Повноважний, повноправний у розв'язанні якоїсь справи [8, с. 345].

Наприкінці 90-х років Міжнародна організація праці вводить у науковий обіг поняття ключових компетенцій, яке покладено в основу багатьох сучасних моделей. **Ключові компетенції** – загальна здатність людини мобілізувати набуті знання, вміння і навички у процесі професійної діяльності, а також використовувати узагальнені способи виконання дій. Ключові компетенції забезпечують універсальність і тому не можуть бути вузькоспеціалізованими [10, с. 5].

Рада Європи рекомендує вищим навчальним закладам *п'ять ключових компетенцій: політехнічні, соціальні, що стосуються життя в полікультурному суспільстві, по'язані з виникненням і поширенням інформації, які визначають рівень володіння усним і письмовим способом спілкування й реалізують здатність і бажання людини вчитися протягом усього життя.*

У структурі ключових компетенцій *Е. Ф. Зеєр* виділяє чотири підструктури особистості: *професійну спрямованість; професійну компетентність; професійно важливі якості; професійно значимі психофізіологічні властивості.* Водночас *В. С. Поліщук* виділяє дві групи якостей особистості: *узагальнені, розвиток яких особливо важливий для будь-якого випускника, спеціальні, які є характерною особливістю спеціалістів у кожній конкретній професії* [10, с. 4].

Визначення компетенції випускника є обов'язковим для проектування моделі підготовки фахівця для будь-якої галузі, особливо педагогічної

професії, для визначення власної дороги професійного розвитку і становлення.

Особливості підготовки педагога до інноваційної діяльності і формування його інноваційної культури. Передусім виділимо такі питання, які потребують особливої уваги і ґрунтовного аналізу, а саме: підготовка педагога до інноваційної діяльності, своєрідність розвитку інноваційних процесів, формування інноваційної культури педагога та ін.

В умовах перехідного соціально-економічного періоду триває переосмислення системи педагогічних цінностей, основою яких повинні бути як загальнолюдські, так і національні ціннісні орієнтири, що перевірені практикою. Головною особливістю нововведень у сучасній освіті є гуманістична спрямованість [2]. З огляду на це набуває особливої значущості завдання переорієнтації поглядів учителів на гуманістичні ідеали та цінності, адекватні характеру інноваційної діяльності. У минулому залишається феномен окремих учителів-новаторів, характерний для 80-х років ХХ століття. Реальним фактом сьогодення стає масовий характер інноваційної діяльності педагогів. Підтвердженням цього є функціонування навчальних закладів нового типу – гімназій, ліцеїв, коледжів, колегіумів, авторських і приватних шкіл.

Чинним законодавством України, зокрема Законом “Про загальну середню освіту”, закріплено право навчальних закладів на інноваційну освітню діяльність. У навчально-виховних закладах, які займаються дослідною діяльністю, педагогічні колективи апробують, впроваджують нові педагогічні ідеї, теорії, технології. Суттєво оновлюється педагогічна діяльність у традиційній школі: втрачається провідна роль вчителя як інформатора знань, важливого значення набувають дослідницькі функції педагога. Особливістю цієї діяльності є необхідність пов’язати власні пошуки із зальною науково-педагогічною проблематикою навчального закладу.

Визначаючи проблеми підготовки педагогів до інноваційної діяльності, В. О. Сластьонін, Л. С. Подимова та інші дослідники зазначають про стихійність, епізодичність такої підготовки (вони вбачають причину в тому, що процес професійного становлення не моделює її структуру), недосконалість організації курсів фахових методик, що забезпечують учителів шаблонними методичними рекомендаціями та розробками, а також недосконалими методичними посібниками та підручниками, які радше орієнтують студентів на стандартну, інваріантну діяльність та заздалегідь передбачені, “ідеальні” умови її виконання, ніж на інноваційну.

Теоретичний аналіз виявив, що проблемою підготовки педагогів до інноваційної діяльності займаються українські педагоги, про що свідчить низка дисертаційних досліджень, а саме: О. Г. Козлова “Підготовка вчителя до інноваційної діяльності в системі післядипломної освіти” (1999),

Н. І. Клокар “Психолого-педагогічна підготовка вчителя до інноваційної діяльності” (1997), К. В. Макогон “Формування готовності педагога до пошукової діяльності” (1998) та ін. Ідеї *інноваційної підготовки* висвітлені у працях Ю. Г. Максимова, Л. С. Подимової, Р. П. Скульського, В. О. Сластьоніна. Плідно працюють у цьому напрямі педагогічних досліджень Є. П. Морозова і П. І. Підласий, які окреслили такі концептуальні положення підготовки майбутніх учителів до *інноваційної діяльності*: формування у студентів емоційно-ціннісного ставлення до інноваційної діяльності; озброєння знаннями та вміннями, що пов’язані із запровадженням нововведень; формування науково-педагогічного мислення майбутніх педагогів, методологічних і методичних основ організації дослідної роботи [2, с. 81].

Досвід економічно та технологічно розвинених країн світу засвідчує, що зародження та розвиток інноваційних процесів визначається рівнем науково-технологічного та виробничого потенціалу країни, чинниками інституційного та ресурсного забезпечення, а також мотиваційними чинниками, що сформовані на певному рівні інноваційної культури учасників інноваційної діяльності. Отож зрозуміла увага до проблем формування *інноваційної культури* особистості в розвинених країнах, а також міжнародних організацій, зокрема ЮНЕСКО, ЮНІДО.

Свідченням цього – приклад Євросоюзу, в документах якого формування інноваційної культури як чинника сприяння поширенню інноваційних процесів визначено одним з головних напрямів політики країн-учасниць Євросоюзу. Це відображено у “Плані першочергових заходів щодо інновацій у Європі” (так звана зелена книга, Дублін, 1996 р.). Цим планом визначені такі першочергові заходи щодо формування іноваційної культури людини: формування нового мислення, що поєднує в собі творчий потенціал, підприємництво, готовність до ризику, соціальну та професійну мобільність, руйнування консервативних поглядів; організація постійного навчання людини протягом усього життя; сприяння розробленню нових підходів щодо заохочення учасників інноваційних процесів; створення план-європейської системи еталонного тестування якості діяльності фірм і окремих людей тощо [1, с. 88].

Зазначимо, що інноваційна культура передбачає тісний взаємозв’язок з іншими видами культури людини, зокрема, управлінською, правовою, політичною. Завдяки інноваційній культурі можна домогтися суттєвого впливу на всю культуру професійної діяльності.

Інноваційна культура відображає ціннісну орієнтацію людини, яка є в мотивах, знаннях, навичках, а також зразках та нормах поведінки. Це надає інноваційній культурі відповідних властивостей задля конструювання на її основі нової соціальної технології як об’єктивно-предметного способу

організації соціальної практики і суспільних взаємин та соціального життя в цілому (онтологічний аспект), а також інших різновидів соціальної технології, зокрема управління, інтелектуальної технології, освітньої технології [1, с. 90; 2, с. 35].

Отже, сучасна система професійної підготовки майбутнього педагога перебуває в стані пошуку нових підходів до її реформування. Запропонований аналіз системи педагогічної освіти, який спирається на вітчизняні надбання і враховує світовий досвід, дає змогу зробити такі висновки:

1. Професійна підготовка повинна бути якомога більше наближена до вимог суспільства, потреб економіки та вимог ринку праці й тісно пов'язана з традиціями і культурою країни.

2. Диференціація професійної підготовки дасть змогу враховувати динаміку суспільних потреб, рівень загальноосвітньої підготовки учнів, їхні професійні інтереси і бажання.

3. Модернізація підходів до професійної підготовки повинна ґрунтуватися на широкому використанні сучасних інформаційних технологій, комп'ютерної техніки, що суттєво розширює пізнавальні можливості людини.

4. Доброякісна професійна підготовка майбутніх педагогів, що відповідає вимогам ринку праці, повинна відповідати певним компетенціям, які визначаються рівнем професійної підготовки, необхідної випускникові вищого навчального закладу для виконання виробничих функцій, зазначених у Стандартах вищої освіти.

5. Сферу педагогічної підготовки доцільно збагачувати шляхом віднесення до кваліфікаційних ознак педагога особистісного потенціалу, людського чинника, що сприятиме духовному й інтелектуальному розвитку тих, хто навчає, і тих, хто навчається.

1. *Гусев В.* Формування інноваційної культури як пріоритет державної інноваційної політики // *Освіта і управління*. К., 2003. Т. 6. № 2. С.90.

2. *Демиденко Т. М.* Система інноваційної підготовки майбутніх учителів // *Проблеми освіти: Наук.-метод. зб.* 2003. Вип. 33. С. 35.

3. *Джуринский А. Н.* Развитие образования в современном мире. М., 1999.

4. *Кондаков Н. И.* Логический словарь-справочник. М., 1975.

5. *Кремень В.* Філософія освіти ХХІ століття // *Шлях освіти*. 2003. № 2. С. 2.

6. Лімська декларація // Матеріали міжнар. семінару “Управління університетами: проблеми та шляхи їх вирішення”. Львів, 23–24 листоп. 2002. Львів, 2003.

7. Пуховська Л. П. Тенденції розвитку професійної підготовки вчителів у країнах Західної Європи (кінець ХХст) // Педагогіка і психологія професійної освіти. 1998. № 5. С. 254.

8. Словник іншомовних слів / За ред О. С. Мельничука. К., 1974.

9. Сисоєва С. Педагогічні технології: проблеми, пошуки, перспективи впровадження // Педагогіка і психологія професійної освіти. 2002. № 6. С. 16.

10. Усова А. В. Требования к подготовке учителя в свете концепции модернизации российского образования на период до 2010 года // Педагогическое образование и наука. 2003. № 2. С. 5.

ANTROPOLOGICAL APPROACH TO THE PROFESSIONAL TEACHER PREPARATION

Mariya Shved

*Ivan Franko National University of L'viv
Doroshenko Str., 41, UA-79000, L'viv, Ukraine*

The paper investigates the tendencies of national and foreign teacher education development. It analyses the basic normative documents of professional teacher preparation. The author emphasises the necessity of prospective teacher innovative culture development; defines the concepts of professional teacher preparation development in the terms of antropological vision. The paper also considers the most important antropological approaches to teacher education.

Key words: teacher education, antropological vision, professional skills, competent, innovative culture.

Стаття надійшла до редколегії 29.03.2004
Прийнята до друку 22.10.2004